

УДК 330.341:332

АНАЛІЗ КЛАСТЕРНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 2018 РІК

Г.І.Репп,*Національна академія державного управління при Президентові України*

Email: reppdnepr@gmail.com

ORCID: 0000 0002 5250 2198

У статті наведено та проаналізовано новітні дані про наявні кластери в регіонах України. Виявлено кількість, типи, організаційно-правові форми й спеціалізацію кластерів. З'ясовано, що загальноукраїнською тенденцією є розвиток кластерів у сферах інформаційних технологій (ІТ), туризму та аграрного виробництва. Встановлено, що більшість кластерів функціонують ще невеликий термін та належним чином не інституціалізовані, що зумовлює необхідність їх зовнішньої підтримки через спеціальні програми стимулювання створення і функціонування кластерів. З урахуванням виявлених характеристик вітчизняних кластерів розроблено комплекс пропозицій кластерним утворенням та органам публічної влади національного і регіонального рівнів щодо забезпечення подальшого розвитку кластерів у регіонах України.

Ключові слова: регіони України, кластер, органи публічної влади, заклади вищої освіти, міжнародні організації, характеристики кластерів, практичні пропозиції.

ANALYSIS OF CLUSTER DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE AS OF 2018

H.I.Repp,*National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*

The article presents and analyzes the latest data on available clusters in the regions of Ukraine. The quantity, types, organizational-legal forms and specialization of clusters are revealed. It was found out that the development of clusters in the spheres of IT, tourism and agrarian production is common in Ukraine. It has been established that most clusters are operating for a short time and they are not institutionalized properly, which necessitates their external support through special programs of stimulation the creation and operation of clusters. Taking into account the revealed characteristics of domestic clusters, a set of proposals was developed for cluster entities and public authorities at the national and regional levels for ensuring the further development of clusters in the regions of Ukraine.

Key words: regions of Ukraine, cluster, public authorities, high educational establishments, international organizations, characteristics of cluster, practical proposals.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У низці чинних документів щодо стратегічного розвитку України та регіонів на період до 2020 р. визначено завдання щодо стимулювання створення кластерів як локомотивів економічного зростання. Середньостроковим планом пріоритетних дій уряду до 2020 року передбачено розвиток промислових кластерів [4]. Відповідно Планом пріоритетних дій уряду на 2018 рік передбачено виконання до вересня–жовтня 2018 р. таких завдань: розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проектів законів України щодо вдосконалення законодавства у сфері інновацій (підтримки інноваційної діяльності, технологічних стартапів, венчурного капіталу, кластерів); подання не менше ніж 15 пропозицій від українських кластерів щодо реєстрації на Європейській платформі співпраці кластерів; розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проекту Постанови Кабінету Міністрів України щодо методики розвитку кластерів та ви-

значення смарт-спеціалізацій регіонів (приведення підходів щодо визначення пріоритетів промислового та інноваційного регіонального розвитку у відповідність із методикою ЄС із розвитку кластерів та визначення смарт-спеціалізацій регіонів) [3]. Для реалізації цих завдань слід спиратися на інформацію щодо стану кластерного розвитку регіонів, а також готовності суб'єктів бізнесу до функціонування в умовах узгодженого партнерства й водночас конкуренції з іншими суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У різних джерелах на сьогодні представлені різні дані про вітчизняні кластери, їх спеціалізацію та територіальне розміщення, причому така інформація є застарілою і стосується періоду 2011–2012 рр.

Так, регіонально-галузевий розподіл кластерів в Україні станом на 2011 р. наведено в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [1, с. 24–25]. У цей період, за оцінками фахівців, їх було близько 50. Особливіс-

© Penn Г.І., 2018

тю розвитку кластерів у тогочасній Україні була орієнтація більшості з них на традиційні галузі промисловості: легку промисловість, будівництво, агропромисловий комплекс, металургію та ін., тоді як пріоритетом європейських країн уже був розвиток насамперед високотехнологічних інноваційних кластерів у сферах машинобудування, біофармацевтики, електроніки [1, с. 17].

У статті Л.Некрасової наведено групування наявних кластерів станом на 2012 р., причому не за адміністративними регіонами, а за економічними (Подільський, Карпатський, Причорноморський, Поліський, Донецький, Придніпровський) [2, с. 137]. Загалом же інформація про кластери в цій праці подібна до інформації, наведеної в [1].

За результатами досліджень К.Оксенюк науковцем Г.П'ятницькою було запропоновано розглядати як центри формування інноваційних кластерів в Україні станом на 2012 р. такі міста: Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Київ, Львів, Одеса, Харків [5, с. 194].

Також 2012 р. датуються останні дослідження кластерного розвитку регіонів на сайті “Українські кластери”, головним ідеологом створення якого був відомий фахівець з проблематики кластерів С.Соколенко [8].

Аналіз функціонування кластерів в окремих регіонах України станом на 2015 р. здійснила Ю.Федотова [9]. Більш нових даних про кластери в регіонах України наразі немає.

Водночас, як слушно зазначає зарубіжний експерт М.Муро (M.Muro), створення кластерів, а тим більше їх функціонування залежать від готовності самих суб'єктів господарювання

до якісно нової взаємодії з іншими суб'єктами. Оптимальним є варіант, коли підприємства об'єднуються у кластери самостійно, без втручання органів влади. У будь-якому разі кластерні ініціативи слід розпочинати лише тоді, коли кластерні об'єднання вже існують, хоча й не формалізовані як окремий корпоративний суб'єкт. Наявність кластерів означає, що вони пройшли перевірку ринком [10]. Отже, для ефективної підтримки кластерів слід знати, які кластери вже функціонують. Разом з тим можна стверджувати, що на сьогодні немає оновленої інформації про кластери в регіонах України, що унеможливило належне формування державної й регіональної кластерної політики, а також відповідний бенчмаркінг для регіонів.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – узагальнити інформацію про існуючі в регіонах України кластери станом на 2018 р., визначити їх ключові характеристики і на цій основі розробити пропозиції кластерним утворенням та органам публічної влади щодо напрямів підтримки кластерного розвитку регіонів.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Наразі в нашій державі не запроваджено статистичного обліку кластерів. Також немає офіційних даних щодо кластерів. Опубліковані раніше дані були узагальнені різними авторами на основі власних досліджень окремих осіб або організацій.

У таблиці наведено дані про кластери, інформація про які є доступною в мережі Інтернет. Щоб забезпечити достовірність інформації, автором здійснювалися багаторазовий пошук та уточ-

Перелік та спеціалізація кластерів у регіонах України станом на липень 2018 р.

Область	Назви кластерів
Вінницька	ІТ-кластер (https://www.it-cluster.vn.ua/); Громадська спілка (ГС) “Міжнародний сільськогосподарський кластер “Дністер”
Волинська	Асоціація “Луцький ІТ-кластер” (www.litac.org/); ГС “Туристичний альянс”, м. Луцьк; Волинський туристичний кластер (tourcluster.volyn.ua/); ГС “Енергетичний кластер “Інновейшн енерджи”” (http://inenergy.org.ua/)
Дніпропетровська	ІТ-кластер (http://itcluster.dp.ua/); ГС “Дніпровський Космічний Кластер” (http://www.dniprospacecluster.com/); Горіхово-медовий інноваційний кластер
Донецька	Громадська організація (ГО) “Донбас Фешен Кластер”
Житомирська	Інформації про діючі кластери не виявлено
Закарпатська	ГО “Кластер художніх промислів “Сузір'я”
Запорізька	ІТ-кластер (https://twitter.com/zpithub/); ГО “Купуй запорізьке” (www.buy.zp.ua/); ГО “Кластер бджільництва “Бджола не знає кордонів” ТОВ “Інноваційно-технологічний кластер “АгроБУМ”; ГО “Туристичний кластер Мелітопольщини”
Івано-Франківська	ІТ-кластер (http://it-cluster.if.ua/); ГС “Прикарпатський екоенергетичний кластер”

Київська	Міська ГО “Туристичний кластер “Славутич” м.Славутич
Кіровоградська	ГО “Кластер “ІТ-Альянс 4.0” (http://www.ita.kr.ua/)
Луганська	Інформації про діючі кластери не виявлено
Львівська	ІТ-кластер (https://itcluster.lviv.ua/); ГС “Кластер видавничої діяльності та поліграфії”; Львівський кластер розвитку освіти та креативності; ГС “Об’єднання Львівський Туристичний Альянс”; Агрорекреаційний кластер ГО “ГорбоГори”
Миколаївська	ІТ-кластер (www.itcluster.mk.ua/); Національний інноваційний кластер “Родючість ґрунтів”
Одеська	ІТ-кластер (https://odessa.detivgorode.ua/it-cluster-odessa/); ТОВ “Біомедичний інноваційно-технологічний кластер “Бітек”; ГС “Агроекологічний кластер “Фрумушика-Нова” в Тарутинському районі (http://frumushika.com/); ГС “Одеський регіональний енергетичний кластер”
Полтавська	Медовий кластер “Меди Межиріччя”; Комунальне підприємство “Кластер зеленого туризму територіальних громад Кременчуцького краю”
Рівненська	ІТ-кластер; Рокитнівська районна ГО “Кластер деревообробки “Полісся Рокитнівщини”; ГО “Рівненський кластер відновлювальних джерел енергії та енергоефективності”; Кластер “Натуральне молоко”
Сумська	ІТ-кластер м.Конотоп (itcluster.konotop.info/); ГО “Туристичний кластер “Посулля”, смт Недригайлів Недригайлівського району
Тернопільська	ІТ-кластер (www.itcluster.te.ua/); Мистецький кластер Тернополя; Корпорація “Науковий парк “Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля”; ГО “Кластер сільського туризму “Мальовнича Бережанщина”
Харківська	ІТ-кластер (it-kharkiv.com/about-cluster/); Агрофудкластер “Agro Food Cluster Kharkiv” (http://agrofoodcluster-kh.com/); Навчально-дослідний клас-кластер “Політехнік-125”; Аерокосмічний кластер “Мехатроніка”; Харківський енергетичний кластер; Інноваційно-освітній кластер “Агротехніка”
Херсонська	Асоціація “Міжнародний, міжрегіональний, агропромисловий кластер Херсонської області “Eastern Food Technologies plus” (http://ea-f-tech.com/); Міжнародний морський кластер “Палата ІТ-ОІМ”; Міська ГО “Таврійський туристичний кластер”, м. Нова Каховка
Хмельницька	ТОВ “Будівельний кластер” (https://budvelnij-klaster.uaprom.net/); Хмельницький енергетичний кластер; ГО “Кластер сільського туризму “Оберіг” у смт Грицеві Шепетівського району); ГО “Туристичний кластер “Кам’янець” (м. Кам’янець-Подільський)
Черкаська	ІТ-кластер (www.itcluster.ck.ua/); ГС “Кластер деревообробної галузі Черкаської області” (http://cluster.ck.ua/); Кластер зеленого туризму Смілянщини
Чернівецька	ГС “Чернівецький яблуневий кластер “Буковина” (http://applecluster.org/)
Чернігівська	ІТ-кластер (https://chernihiv.it/)
м.Київ	ІТ-кластер (https://itcluster.kiev.ua/); Освітній інвестиційно-технологічний кластер легкої промисловості (http://cluster.knutd.edu.ua/)

нення інформації на різних інтернет-сторінках, яких було проаналізовано близько 1 тис.

На підставі даних таблиці можна зробити такі висновки:

- усього в регіонах України наразі функціонують та ідентифікують себе в інтернет-просторі понад 60 кластерних утворень різних масштабів;
- кластери в нашій державі створюються переважно як громадські організації та громадські спілки, рідше – як товариства, корпорації, асоціації чи комунальні підприємства;

– у більшості регіонів створені ІТ-кластери, зокрема у формі ГО, а в багатьох регіонах вони ще формуються;

- кластерна спеціалізація регіонів, що переважає, – це аграрне виробництво і туризм, поодинокі кластери мають творче, інноваційне, виробниче спрямування;
- більшість із кластерів не мають інноваційної орієнтації (це пояснюється насамперед невеликою кількістю інноваційних підприємств у регіонах), що стримує підвищення конкуренто-

спроможності регіонів порівняно із зарубіжними кластерними утвореннями;

- найбільше кластерів у Запорізькій області (5), Львівській (5), Харківській (6), в інших – від 1 до 4, лише в Житомирській і Луганській областях поки що немає жодного кластера;

- більшість кластерів не має власних інтернет-сторінок (у таблиці за наявності такої сторінки наведено її інтернет-адресу);

- переважна більшість кластерів створена протягом останніх двох-трьох років, а багато кластерів, які ідентифіковані раніше (починаючи з 90-х рр. до 2010-х), уже не функціонують;

- ініціаторами створення кластерів були переважно представники бізнесу. Хоча кластерам і надавалася підтримка влади, проте наразі проявляють кластерні ініціативи окремі заклади вищої освіти, зокрема в Кіровоградській, Харківській, Херсонській областях, що забезпечує їх науково-методичну підтримку;

- багато проектів із формування кластерів реалізується міжнародними організаціями, особливо сьогодні, в умовах децентралізації;

- хоча кластерів у регіонах України ще небагато, проте сьогодні, як і раніше, обговорюється багато питань щодо планування і створення кластерів.

Слід також відзначити започаткування в Україні таких міжрегіональних кластерів, як:

1. Інноваційно-освітній кластер “Агротехніка” (<http://agrocluster.org.ua/>), який об’єднує підприємства, установи та організації Харківської, Миколаївської, Сумської, Черкаської та інших областей.

2. Кластер “Натуральне молоко” (<http://agro.ua.net/>), що створений сільськогосподарськими підприємствами Рівненської, Тернопільської та Львівської областей.

3. ТОВ “Перший український сільськогосподарський кооператив” (<https://graintrade.com.ua/>), створений у 2017 р. понад 60 підприємствами з десяти областей України.

4. Поліський екологічний кластер, до якого увійшли 17 навчальних закладів, наукових установ та підприємств екологічного спрямування Полісся України (Житомирська, Рівненська, Волинська та Чернігівська області) [7].

5. Кластер свинарства (<http://asu.pigua.info/>), до якого входять 39 членів із 19 областей України.

6. “Український органічний кластер” (<https://organiccluster.com.ua/>), що об’єднує 19 учасників органічного ринку України.

7. Кластер виробництва продуктів харчування “Карпатський смак” (<https://tuca.com.ua/>), який

об’єднує виробників із чотирьох карпатських областей: Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та Закарпатської.

8. Кластер з вирощування і реалізації часнику, в рамках якого об’єдналося 11 господарств з Черкаської, Чернігівської, Запорізької, Івано-Франківської та Львівської областей [6].

Наведені приклади кластерів свідчать про реальні потреби в міжрегіональній господарській кооперації. Завданнями таких кластерів переважно є діяльність не лише на внутрішніх ринках, а, насамперед, на зовнішніх. Водночас сьогодні кластерами реалізуються цілі як своїх учасників, так і розвитку територій, на яких вони функціонують. Наприклад, типовими завданнями вітчизняних ІТ-кластерів є:

- просвітницька діяльність та популяризація можливостей ІТ-сфери (семінари, тематичні конференції, тренінги та ін.);

- підтримка місцевої влади, населення та інвесторів (гранти, конкурси, проекти, участь у розвитку інфраструктури і т.ін.);

- обмін досвідом ІТ-компаній;

- організація актуальних досліджень;

- пошук можливостей для реалізації спільних проектів;

- запобігання міграції ІТ-фахівців в інші регіони;

- налагодження співпраці суб’єктів освіти, науки та бізнесу.

Хоча такі напрями діяльності кластерів, на нашу думку, можна оцінити позитивно, українські кластери сьогодні мають основну увагу зосередити на питаннях ефективності своїх учасників, а не на розвитку відповідних територій, що може знизити їх загальну продуктивність і, зрештою, інтерес членів кластера в кооперації. Такі дії доцільні тоді, коли кластер вже досяг належного рівня конкурентоспроможності.

Аналіз функціонування існуючих вітчизняних кластерів свідчить про необхідність їх підтримки, адже інституціалізація кластерів перебуває поки що лише на початковому етапі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасній Україні вже створені понад 60 регіональних і близько 10 міжрегіональних кластерів, що свідчить про наявність певної бази для подальшого кластерного розвитку і формування публічної кластерної політики. Порівняно з 2011–2012 рр. їх загальна кількість збільшилася не набагато (на той час їх налічувалося близько 50). Разом з тим можна припустити, що кількість кластерних утворень насправді є більшою, адже не всі з них зареєстровані як організації, у назві

яких є слово “кластер”, тож потрібно їх виявляти безпосередньо в регіонах.

Виходячи з виявлених характеристик діючих вітчизняних кластерів *органам публічної влади можна запропонувати:*

– національного рівня: запровадити державну програму стимулювання створення та діяльності кластерів із фокусуванням уваги на: підтримці існуючих кластерів, адже вони вже проходять перевірку своєї життєдіяльності і можуть швидше досягти вищого рівня продуктивності; формуванні інноваційних та міжрегіональних кластерів, діяльність яких є запорукою внутрішньодержавної згуртованості, обміну досвідом, а також конкурентоспроможної зовнішньоекономічної діяльності;

– регіонального рівня: на основі якісного аналізу потенціалу кластерного розвитку своїх регіонів виступати з новими кластерними ініціативами, надавати інформаційно-аналітичну, організаційну та іншу підтримку їх створенню, а також підтримувати діяльність існуючих кластерів.

Безпосередньо *кластерним утворенням також доцільно:*

– створювати спеціальні інтернет-сторінки кластерів, адже сьогодні без них неможливо, насамперед, ідентифікувати кластер, а отже, й отримати додаткові зовнішні інвестиції, заручитися державною і регіональною підтримкою тощо;

– ініціювати створення всеукраїнської асоціації кластерів, яка б сприяла їх розвитку та діяльності як в Україні, так і за кордоном, з огляду на те, що вітчизняні кластери здебільшого перебувають на етапі становлення;

– розробити стратегії розвитку своїх кластерів, щоб уникнути дострокового занепаду (ліквідації кластерів) та забезпечити їх ефективність;

– використовувати можливість заручитися підтримкою від міжнародних організацій, оскільки за кордоном накопичено більший досвід функціонування й підтримки кластерів.

Подальші дослідження мають стосуватися встановлення відповідності публічної кластерної політики стану кластерного розвитку регіонів, що дасть змогу визначити перспективні напрями забезпечення конкурентоспроможності кластерів.

Список використаних джерел

1. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2011. – 80 с.
2. Некрасова Л. А. Формування кластеру як напрямку інноваційного розвитку економіки / Л. А. Некрасова // Економіка. – 2014. – № 2 (12). – С. 132–138.
3. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік [Електронний ресурс] : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28 берез. 2018 р. № 244-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-%D1%80>
4. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [Електронний ресурс] : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 3 квіт. 2017 р. № 275-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
5. П'ятницька Г. Т. Класифікація кластерів у системі інформаційного забезпечення стратегії кластеризації / Г. Т. П'ятницька // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – № 4. – С. 187–208.
6. Справа на зубок: як часник може стати основним бізнесом для дрібних господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/sprava-na-zubok-ak-casnik-moze-stati-osnovnim-biznesom-dla-dribnih-gospodarstv>
7. Створення Поліського кластера допоможе вирішувати екологічні проблеми регіону. – 2016 р. – 27 квіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.1.zt.ua/news/misto/stvorennya-poliskogo-klasteru-dopomozhe-virishuvati-ekologichni-problemi-regionu.html>

References

1. *Innovatsiyini pidhody do rehional'noho rozvytky v Ukrayini* (2011), [Innovative approaches to regional development in Ukraine], NIDC, Kyiv, Ukraine.
2. Nekrasova L.A. (2014), “Creation of cluster as a direction of innovative development”, *Ekonomika*, vol. 2, no 12, pp. 132–138.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Plan of Priority Actions of the Government for 2018”, available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-%D1%80> (Accessed 10 April 2018).
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the medium-term plan of the Government's priority actions by 2020 and the plan of the Government's priority actions for 2017”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80> (Accessed 6 March 2018).
5. P'yatnytska H.T. (2015), “Classification of clusters in the system of informative support of a strategy of clusterization”, *Marketynh I menedzhment innovatsiy*, vol. 4, pp. 187–208.
6. Sprava na zubok: yak chasnyk mozhe staty osnovnym biznesom dlia dribnyh gospodarstv [Deal is on segment: How a garlic can become the main business for small enterprises], [Online], available at : <http://agravery.com/uk/posts/show/sprava-na-zubok-ak-casnik-moze-stati-osnovnim-biznesom-dla-dribnih-gospodarstv> (Accessed 20 June 2018).
7. Stvorennia Poliskoho klasteru dopomozhe vyrishuvaty ekolohichni problem rehionu [The creation of Polisia's cluster will help to decide the ecological

8. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/>
 9. Федотова Ю. В. Досвід та перспективи функціонування кластерних структур в економіці України [Електронний ресурс] / Ю. В. Федотова // Ефективна економіка. – 2015. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3961>
 10. Muro M. The New “Cluster Moment”: How Regional Innovation Clusters Can Foster the Next Economy [Електронний ресурс] / M. Muro, B. Katz. – Режим доступу : http://www.brookings.edu/papers/2010/0921_clusters_muro_katz.aspx
8. Ukrayinski klasteri [Ukrainian clusters], [Online], available at : <http://ucluster.org/> (Accessed 20 April 2018).
 9. Fedotova U. V. (2015), “An Experience and Perspectives of functioning of structure of cluster in economy of Ukraine”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3961> (Accessed 4 May 2018).
 10. Muro M. (2010), “The New “Cluster Moment”: How Regional Innovation Clusters Can Foster the Next Economy”, [Online], available at : http://www.brookings.edu/papers/2010/0921_clusters_muro_katz.aspx (Accessed 16 June 2018).

Репп Григорій Іванович,
магістр державного управління,
аспірант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом,
Національна академія державного управління
при Президентіві України,
03057, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 20

Цитування: Репп Г. І. Аналіз кластерного розвитку регіонів України станом на 2018 рік / Г. І. Репп // Вісн. НАДУ. Серія “Державне управління”. – 2018. – № 3 (90). – С. 85–90.

Стаття надійшла 17.07.2018

Схвалено до друку: 27.08.2018

Repp, Hryhorii I.,
Ph.D candidate of the Department of Regional
Management, Local Government and City Management,
National Academy for Public Administration
under the President of Ukraine,
20, Antom Tsedyk St., Kyiv, 03057, Ukraine

Citation: Repp, G.I, (2018). Analiz klasterneho rozvytku rehioniv Ukrainy stanom na 2018 rik [Analysis of cluster development of the regions of Ukraine as of 2018]. *Bulletin of the NAPA, Series “Public Administration”*, 3 (90), 85–90.

Article arrived: 17.07.2018

Accepted: 27.08.2018